

А.М. Приймак,
кандидат філологічних наук, старший викладач
(Житомирський державний університет)

ЕКСПЛІКАЦІЯ КРЕАТИВНОГО, ІМПРЕСИВНОГО ТА КОМУНІКАТИВНО-ЕМОТИВНОГО АСПЕКТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ OKAZІОНАЛІЗМІВ У ЩОДЕННИКОВИХ ТЕКСТАХ Л.М.ТОЛСТОГО

У статті розглянуто найважливіші функції okazіоналізмів у щоденникових текстах Л.М.Толстого

Специфіка щоденникового тексту (ЩТ) зумовлена узусом його функції і виявляється в однобічному характері комунікації, домінуючій ролі пресуппозиції та фонових знань, які визначають адекватність інтерпретації тексту. Оскільки структурно-семантичним центром щоденникових текстів завжди є сам автор, чий образ організує категорію когезії, яка відбиває глибинні (сміслові) зв'язки та характер моделювання об'єктивної дійсності [1;2;3;4], то, навіть при нестандартному або максимально економному режимі застосування мовних засобів, щоденникові тексти сприйматимуться їх автором абсолютно адекватно і впливатимуть на нього саме так, як мислить їхній творець.

Щоденникові тексти – це письмова форма розмовного стилю [5]. Відомо, що однією з характерних особливостей розмовного стилю є вільне утворення нових слів – okazіоналізмів, під якими ми розуміємо авторські неологізми, вживані у розмовному або художньому мовленні і побудовані за продуктивними, непродуктивними або нестандартними словотвірними моделями [6:27,165].

Метою статті є з'ясування найважливіших функцій okazіональних слів у ЩТ.

Матеріалом для аналізу послужили багаточисельні щоденникові тексти Л.М.Толстого.

Особисті щоденники Л.М.Толстого, як і будь-який його художній твір, – це "результат складної боротьби різних формуючих елементів, завжди – свого роду компроміс. Елементи ці не лише співіснують і не лише відповідають один одному. Залежно від загального характеру стилю той чи інший елемент має значення ...домінанти, яка панує над рештою, підкоряючи собі"[7:332].

Таку організуючу і домінуючу роль нерідко у багатьох ЩТ Л.М.Толстого виконують okazіоналізми, які допомагають авторові влучно, логічно, емоційно або й асоціативно передати думку, відтворити стан, емоційне навантаження і акумулюють у собі семантичну чи екстралінгвістичну інформації. Крім того, okazіоналізми певною мірою допомагають простежити текстові асоціативні зв'язки, відтворюють когнітивно-креативний рівень мовної особистості автора у процесі текстової діяльності і з цієї точки зору дозволяють судити про нові аспекти ідіостилю автора[8:160].

Майже кожне індивідуально-авторське новоутворення вміщує імпліцитну або експліцитну інформацію про предмети чи явища об'єктивної дійсності, стає засобом оформлення й передачі цієї інформації і тому виконує інтелектуально-комунікативну функцію, тобто функцію передачі певного логічного змісту. У процесі творення і вживання okazіоналізмів виявляється прагнення до компресії – збільшення кількості інформації на одиницю плану вираження. Переконаливими прикладами служать okazіональні слова, що увібрали в себе значення цілих словосполучень або зворотів:

- "А я по утрам пишу, выпускаю весь заряд и потом уже чуть **брежусь**". - дн. запись от 7 октября 1892 г.
- "Во мне, я чувствую, **высвобождается** новая основа жизни – не **вырастает**, а выделяется, **высвобождается** из своих покровов..." – дн. запись от 31 октября 1889 г.
- "Они все **тугоузды**, а я, напротив, и мои движения они не чувствуют, а дергать не могу". – дн. запись от 4 марта 1889 г.
- "Лева **огорчает** меня своей **папирсочной плохостью**". – дн. запись от 4 марта 1889 г.
- "Несмотря на нездоровье кое-что **сделал**: предисловие к учению XII апостолов. Хуже, но годится. И письмо о **перекувыркнутой телеге**". – дн. запись от 3 апреля 1905 года

Тенденцією до компресії, на наш погляд, пояснюється й широке вживання okazіональних іменників з суфіксами – **иј** – (*отпадение, теплолюбие*); – **ость** – (*жутость, дурность, плохость*); прикметників із суфіксами –**еск**, –**ск** (*энергическая сила, философическое сочинение, характеристическая черта*).

Поле семантичної інформації може збільшуватися при використанні екстралінгвістичних факторів, коли, наприклад, okazіоналізм утворено на базі власного імені: "Нет **внутреннего определения** ни того, ни другого, ни науки, ни религии. Старая эстетичность **гегелевско-гетеовско-тургеневская**" – дн. запись от 31 мая 1909 года. Це, на перший погляд, лише механічне поєднання відносно-присвійних прикметників, утворених від власних імен відомих усьому світові філософа та письменників, у якому okazіоналізм несе таку семантичну інформацію: схожий за своїми ознаками, якими на діалектику Гегеля та філософію світогляду Гете, Тургенєва. Проте корисна інформація тут значно ширша й глибша, оскільки Л.М.Толстой акцентує увагу на рисах конкретних людей (з деякими він був знайомий особисто) і розраховує на власне адекватне розуміння тексту через певний проміжок часу або ж після ознайомлення з текстом уявного чи можливого адресата. Таку ж глибинну інформацію, посилену екстралінгвістичними факторами, вкрито й у інший okazіоналізм – **вагнеровщина**: "Страшный пример **тищеты науки и искусства** – это споры о дарвинизме и **вагнеровщина**". – дн. запись от 15 июня 1889 года.

Ще одним засобом включення екстралінгвістичної інформації у авторські неологізми є об'єднання в одне складне слово існуючих у мові слів та словосполучень для різнобічної характеристики суб'єкта чи об'єкта,

передачі складного і неоднозначного емоційного стану письменника: *мне стало грустно-хорошо, лениво-апатически-безысходное положение, художественно-умный* тощо.

Розглянуті засоби включення екстралінгвістичної інформації у смислову структуру оказіоналізмів сприяють і збільшенню їхньої експресії. Виразність, яка утворюється у таких випадках, допомагає мовцю повніше передати свій стан, світогляд, оцінку осіб, подій тощо: *шелопутничал; плохо выучиваюсь; свободоземельное движение; она напитана, наряжена; распетрушили; существа не образумливаются; песня выпелась из души; на всех не надоказываешься; рассмелилась*.

У результаті творення оказіоналізмів на перший план виходить емоційно-експресивне значення, тому вживання таких індивідуальних неологізмів задовольняє в першу чергу потребу письменника у особистому і творчому самовираженні, отже – вони виконують креативну функцію. Крім того, творячи незвичне, оригінальне слово, автор намагається впливати і на себе, викликати певну реакцію. Тому оказіоналізми у ЩТ Л.М.Толстого реалізують й імпресивну функцію (функцію впливу).

Пов'язана з попередніми емотивна функція. Вона здатна відтворити почуття, емоції, психологічний стан автора щоденників. Найпростішими мовними засобами вираження емоцій людини є використання суфіксів оцінки або експресивно забарвлених афіксів.

Імпресивна функція оказіоналізмів, у свою чергу, нероздільно пов'язана з комунікативною та емотивною, оскільки при автокомунікації через ЩТ передача інформації чи відтворення автором власних емоцій обов'язково поєднані з його прагненням так чи інакше вплинути на себе, створити певний настрій, закликати до дії. Тому оказіоналізми стають додатковим засобом експлікації певних вольових імпульсів автора ЩТ. Крім того, коли оказіоналізми виникають у такому мовленнєвому жанрі, як особисті щоденники, вони служать засобом переведення змісту інформації у функціональну площину – розмовний стиль. Але, незважаючи на те, що більшість із них сконструйовано за оказіональними моделями, вони набувають яскраво виражених розмовних або просторічних значень, і у переважній більшості випадків зміст оказіоналізму не стає художнім образом чи потребою автора у естетичному узагальненні, а лише репрезентує його суб'єктивні враження, окреслюючи індивідуально-авторську мовленнєву систему відображення дійсності – ідіостиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – М., 1959
2. Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М., 1971
3. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философского анализа. – М., 1997
4. Бескровная И.А. Поэтический текст как модель автокоммуникации: типы адресантов. – Филол. науки. – 1998. – № 5-6
5. Приймак А.Н. Структурно-стилистическая и лексико-семантическая организация дневниковых текстов Л.Н. Толстого: Дис. ...канд. филол. наук. – К., 2002
6. Краткий справочник по современному русскому языку / Под ред. П.А. Леканта. – М., 1991
7. Эйхенбаум Б.М. О поэзии. – Л., 1969
8. Стилистический энциклопедический словарь русского языка /Под ред. М.Н. Кожиной. – М., 2003

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Приймак А.Н. Экспликация креативного, импрессиного и коммуникативно-эмотивного аспектов функционирования окказионализмов в дневниковых текстах Л.Н. Толстого.

В статье рассматриваются важнейшие функции окказионализмов в дневниковых текстах Л.Н.Толстого.

Pryymak A.M. The Explication of Creative, Impressive, Communicative and Emotional Aspects of Functioning of Occasional Words in Leo Tolstoy's Diary Texts.

The article highlights the most important functions of occasional words and phrases in Leo Tolstoy's Diary Texts.